

Szemle

Varga Domokos, az „abszolút pedagógus”

Szabadidőmet és szabad szellemi kapacitásomat évtizedek óta leköti szűkebb pátriám, Kunszentmiklós (és környéke) múltjának megismerése.¹ Ebben a minőségemben kerülhettem ugyanis kapcsolatba a Vargha családdal, és kerültem negyven éve személyes kapcsolatba, majd barátságba Vargha Balázssal és Varga Domokossal. Amiről alább beszélni fogok, az sokkal inkább az imént vázoltak hozadéka, mint hézagös neveléstudományi és/vagy neveléstörténeti fölkeszültségemé.²

Miután (talán) sikerült legitimálni mai szereplésemet, immár a tárgyra térve fölteszem magunknak az aktuális alapkérdéseket: mit keres ma itt Varga Domokos? Pedagógus volt-e ő, miután tanult mestersége szerint erdömérnök volt? S ha mégis pedagógusnak ítéljük, vajon azok közé az „abszolút pedagógusok” közé tartozott-e, akik „minősített formában részesítették előnyben a tanítást teljes vagy részleges életpályaként saját tudományos, művészi vagy irodalmi tevékenységükkel szemben vagy azokat kiegészítendő” (Kiss, é. n.)?

Kérdéseinkre az író életében és műveiben keresünk választ. Munkássága tömör áttekintése után egy pillantást vetünk az alkotó gyökereire, a család, a szülőhely, az iskolák, s a mesterek által az életművéhez (közvetve) hozzáadott értékekre. Ezek révén kerülhetünk közelebb a felnőtt ember életútjának megértéséhez, az alkotói oeuvre értelmezéséhez, pedagógiai vonatkozásainak föltárásához.

Pillanatfölvétel

Varga Domokos író Kunszentmiklóson született 1922-ben, Vargha Tamás református lelkész és Magay Mária hét gyermeke közül a negyedikként. Szülőhelye gimnáziumában érettségizett 1940-ben, majd Sopronban szerzett erdömérnöki diplomát. Az ötvenes években rádiós és újságíró, az 1956-os forradalom után két év börtönbüntetést szenvedett. A rabságban vált íróvá: 1964-től sorra jelentek meg a könyvei. A hetvenes évek elejétől szabadúszó íróként dolgozott, miközben feleségével, Stolte Magdával hét gyermeket neveltek föl.

Félszáznál több művének alaptémái a családi élet és a rejtelmes gyermeki világ; szinte minden írása tanít és nevel, és szinte minden írása a szentmiklósi gyermekkor világában gyökerezik. Kitüntetései között különösen sokra becsülte az alma matertől kapott Pro Schola emlékérmét, meg a szülőváros díszpolgári címét. Életművét 2002. március 15-én Kossuth-díjjal ismerték el. Négy hónappal nyolcvanadik születésnapja előtt, 2002. május 12-én hunyt el. A Farkasréti temetőben nyugszik.³

Az életművét lezáró *Víg játék – végjáték* utolsó lapjain Goethe halhatatlan sorainak átköltésével búcsúzott az élettől:

- Az ormokon fenn
- Semmi nesz.

- A lomb között sem
- Sejdítesz,
- Csak halk fuvalmat,
- Az erdön egy madár se szól.
- Várj, nyúgoszol
- Te is maholnap. (Varga, 2002, 246. o.)

Gyökerek, iskolák, mesterek

Egy kétszáz éves magyar értelmiségi család címmel közölte Varga Domokossal készült interjúját Albert Zsuzsa a *Forrás* című folyóiratban (Varga, 1999a). Itt is, mit a vele készült más beszélgetésekben, az író szívesen, részletesen szólt fölmenőiről. Tanítók, tanárok, papok, jogászok, orvosok, tudós irodalmárok, szépirodók, költők nemzedékei növesztették, terebélyesítették a „Vargák” családfáját.

Anyai ágon például a felvilágosodás idején Debrecenben működő Budai Ézsaiás professzor és a lexikonszerkesztő Budai Ferenc, apai ágon a *Bécsi Magyar Kurír*t szerkesztő Márton József és a pápai kollégiumot fölvirágoztató Márton István oldalági elődök voltak. Ugyancsak apai ágon egy-két nemzedékkel később, a Bolyaikkal barátkozó nagyenyedi professzor, a matematikus idősebb Szász Károly ükapaként, majd a fia, a pap, tanár, költő, műfordító, politikus ifjabb Szász Károly dédapaként – egyenes ági fölmenők. Ifjabb Szász Károly Póla nevű leánya, a nagymama ereiben is csörgedezett némi költői véna, a férje, a statisztikus, államtitkár nagyapa Vargha Gyula pedig több kötetes költő volt, időskori verseit a magyar impresszionista líra közvetlen előzményei közt tartja számon az irodalomtörténet.⁴

A fővárosból falura került református papnak, Vargha Tamásnak és a szentmiklósi Magay Máriának is négy-négy testvére volt. A családban csak Sapának és Mamámnak hívott szülők viszont már hét gyermeket neveltek a szentmiklósi parókián. A hét közül a középső, Domokos – a család nyelvhasználatában csak Dombi – íróként szorgalmas krónikása lett szűkebb páttriájának és a családjának. Aligha véletlen, hogy szinte nincs írása nélkülük, s hogy gyakran kalandozza be könyveiben a messze tűnt boldog gyermekkor feledhetetlen helyszíneit.

Amilyen természetes módon volt a Varga-gyerekeknek Szentmiklós a világ közepe, épp oly természetes módon volt számukra a szentmiklósi világ közepe az otthon adó parókia, és benne a népes család. Az író több interjúban is szólt szüleiről, testvéreiről, meg az ő külön kis gyermekközösségükről, amely nyaranta a több tucatnyi unokatestvér közül kikerülő „aktuális” nyaralókkal bővülve uralta a parókia tágas udvarát, kertjét.⁵

Családi játékaik fő forrása és irányítója pedig Sapa volt, aki szent áhítattal vallotta a nemzet költői lángelméjének Arany Jánost, így az Arany-idézetek kitalálása minden napos feladatukká vált a gyerekeknek. Apjuk másik erőssége a logika, a matematika lévén, különféle ésjátékokkal is gondolkodásra készítette gyermekeit. „Boldogult Balázs bátyámnak van néhány játékos könyve, ezeknek jó részét az apám játékaiból vette.” – mondja egy helyütt Varga Domokos (2002d, 146. o.), akinek ez a visszaemlékező megállapítása vonatkoztatható Tamás bátyjára, illetve az ő munkáira is.

A „Vargák” a húszas évek derekától egy évtizeden át koptatták az állami elemi iskola padjait. Varga Domokos úgy emlékezett ezekre az évekre, hogy noha az elemi iskola csak írni, olvasni, számolni tanította meg a nebulókat, de ezt a feladatát igen alaposan teljesítette. Így az iskolai penzumok mellett bőven hagyott időt nekik a világ saját jogú és módszerű megismerésére.

A legidősebb testvér, az 1918-ban született Éva 1928-ban iratkozott be a szentmiklósi református gimnáziumba. Amikor pedig – Jóború Magda osztálytársaként – 1936-ban

kitűnő érettségit tett, abban a tanévben a hét testvérből öt már a gimnázium tanulója volt. Tamás következett, majd jött „Sándor Balázs”, Domokos és Ida. Amikor pedig a legifjabb fiú, Dénes érettségizett, akkor élte meg az iskola utolsó előtti „egyházi” esztendejét, hiszen a következő nyáron, 1948-ban államosították. Akkor Jóború Magda már ismert kommunista politikus, országgyűlési képviselő, a három idősebb fiú pedig a magyar kulturális közelet sűrűjében tevékenykedett.

Kis híján más iskolákban kellett tanulniuk a Vargha gyerekeknek, mert 1924-ben egy miniszteri rendelet megszüntetésére ítélte a reformátusok szentmiklósi gimnáziumát, s csak helyi összefogással és erős lobbizással sikerült megmenteni, amelyben jelentős szerepet vállalt az akkoriban kereskedelmi államtitkári posztot betöltő Vargha Gyula is.

Az 1920-as évek első felében alaposan kicserélődött, megfiatalodott az iskola tanári kara. Több Trianon utáni menekült tanár mellett néhány magát megégetett, gyanús „tizenkilencest” is befogadott a kis, vidéki iskola.

„Tanárainkat vettük sorba baráti beszélgetés közben: Csipszit, Kappant, Stikit, Samut, Misát, Laposát, Szeplit és a többieket. Véleményünk hajszára egybevágott: egyik hülyébb, mint a másik. Egyszerűen nem értettünk, hogyan sikerült egyetlen iskolába ennyi nevetséges, furcsa figurát összeszalajtani. 'Válogatott állatsereglet' – mondtam én ki zengő hangomon. S még büszke is voltam rá, hogy ilyen találóan fogalmaztam meg a lényegét.” Mielőtt igazat adhatnánk hajdani kamaszként a hajdani kamasznak, az író így folytatja vallomását a *Kamaszkrónikában* a félistenek gyarló voltáról: „Pedig ma nem a kegyelet, hanem az igazságérzet mondatja velem: szinte érthetetlen, hogyan sikerült abban az időben e kis vidéki gimnázium tanári karába annyi kitűnő koponyát, annyi eredeti egyéniséget egybegyűjteni.” (Varga, 1971a, 12. o.)

A „kitűnő koponyák”, „eredeti egyéniségek” közül néhányat alaposabban is bemutatott a *Kamaszkrónikában* az író. Bemutatta a helyi társadalom „frontemberét”, a matematika – fizika szakos. Zsámboki Lajost, a cserkész „parnok”-ot, mindenféle közösségi kezdeményezés szervezőjét és mozgatóját, meg az országos hírnévvel bíró idős Miklóssy János tornatanárt, akinek sportos tanítványai másfél évtizeden át uralták a honi diáksportot. Atlétái és úszói is végigverték a magyar gimnáziumok hasonló csapatait.

Bemutatta az európai (el)ismertséggel bíró klasszika filológust, az iskola Platón-fordító „szórakozott professzorát”, dr. Kövendi Dénest, akit a helyi közvélekedés lenyűgöző tudása ellenére „rossz tanárként” könyvelt el, mert nem tudott rendet tartani, mert a fegyelmezés akkor szokásos eszközeit nem volt hajlandó alkalmazni. De azok a diákok, akik kíváncsiságból vagy szájalomból alkalmanként mégis odafigyeltek rá, olyasmiket hallhattak, tanulhattak tőle, amiket senki mástól a tanári karból.

Megismerkedhettünk a rajztanár-festőművész Gál Sándorral, aki a kortárs képzőművészet modern irányzatait és technikáit „napra készen” alkalmazta, sőt tanította is a diákjainak. A korábbi Eötvös kollégista, a történelem-földrajz szakos ifjú Miklóssy János pedig a saját zseniális ötletét megvalósítva, nagy forgalmú nyilvános könyvtárrá szervezte át a tanári könyvtárt. El lehetett érni a *Nyugatot* és a *Szép Szót*, a Magyar Élet és a Cserépfalvi kiadványait, a friss falukutató szociográfiákat, a népi írók könyveit. A gyűjtemény a nagyobb diákok számára is nyitva állt (Varga, 1971b, 131–133. o.).

Mind a három Vargha fiút tanították az itt soroltak. A fiúk – a gimnáziumi évkönyvek tanúsága szerint – nem jeleskedtek a cserkészetszervezetekben, a sportkörben és a zenekörben, viszont otthonosak voltak az egyházi diákszervezetekben és az önképzőkörben meg a művészeti rajzban. Az 1935/36-os tanévben az önképzőkör „humán” fődíját Jóború Magda nyerte, *Jókai írói módja* című munkájával, a természettudományos fődíjat pedig a hetedikes Varga Tamás, a *Minden mozog* című természetfilozófiai értekezéssel. Tamás hetedikben önképzőköri titkár, nyolcadikban ifjúsági elnök volt. Hatodikosként első díjat nyert a Körben Balázs, *Karrier* című novellájával, majd ezt az eredményt megismételte hetedikben is, de nyolcadikban már nem „jegyzik” az önképzőköri szereplését.

Domokos csak a Bethlen Gábor Körben volt aktív. Nyolcadikban ő a Kör elnöke, beszédet mond október 31-én, a reformáció ünnepén. Végig kitűnő volt, ifjú Kövendi Dénessel ketten érettségiztek kitűnőre az osztályból 1940-ben.⁶

A család tüdőbajra való erős hajlamot föltételezett a nyurga, görbe tartású ifjúnál, ezért szülei rábeszélésére, tanári álmait földadva Sopronba ment erdőmérnök hallgatónak. Ott tanulta meg a fegyelmezett szellemi munkavégzést, a matematikai alapú, logikus gondolkodást, a lényegkeresés és a pontosság igényét. Első írásai is a főiskola *Bástyánk* című folyóiratában jelentek meg (Varga, 2002c, 132–133. o.).

A „karácsonyisták” közt⁷

Karácsony Sándorról, a pedagógia debreceni professzoráról Tamás bátyjuk pesti egyetemistaként hozta az első híreket, majd a két öccse is követte őt Karácsony körében. A Vargha-családban nem övezte osztatlan öröm a professzor fölbukkanását. Egyrészt, mert ő kapatta rá a fiúkat Adyra. „Sapa” szemében Arany és Vargha Gyula voltak a nagybetűs, koszorús költők, míg Ady az ifjúság megrontója. Másrészt a professzort autonóm viselkedése, eretneknek számító gondolkodása miatt sokan a református egyház afféle fenegyerekének bélyegezték, irányító szerepét a keresztyén ifjúság köreiben a lelkész Vargha Tamás elutasító idegenkedéssel fogadta.

Egy interjúban Domokos így nyilatkozott kapcsolatuk kezdetéről „...a népi táboron belül én elsősorban Karácsony Sándornak a híve voltam. Minden alkalmat megragadtam, hogy Budapesten átutazóban én is az ő közelében lehessenek. Ő is számon tartott engem.” (Vargáné, 2006, 245. o.) Többször is tanítómesterének nevezte a professzort, akinek nem volt ugyan iskolai tanítványa, de még „kereső kamaszként kapott rá”, és „áhitattal leste boldogító bölcsességeit”. A mester iránti tartós elköteleződését pedig így summázta: „Hadd mondjam ki, mert szorongat a szó: ha ma sem érzem céltalannak e múltó életet, azt holtában is mindenekelőtt neki köszönhetem.” (Varga, 1971c, 110. o.)

Az ifjú erdőmérnök a háború után Debrecenben vállalt szakmájába vágó munkát. Egy év elteltével Pestre hívta Karácsony, és őt bízta meg az újjászervezett cserkészlet *Cserkészfiúk* című lapjának szerkesztésével. A lap munkatársai közt voltak más Karácsony-tanítványok is. Varga Domokos 1948 elején még vezércikkeket írt a lapba, de az áprilisi szám címlapját már Rákosi képe töltötte be, majd 1948 júniusában meg is szűnt a lap, a cserkészettel együtt.⁸

A középiskolások diákszervezete, az MDNSZ orgánumaként 1947 márciusában új ifjúsági hetilap indult, a *Március Tizenötödike*.⁹ Varga Domokos ennek a szerkesztésébe is bekapcsolódott. 1947 őszétől állandó szerző mind a három Varga fiú. Tamás *A mi kis világunk* című írásában képzelt csillagközi utazásra invitálta ifjú olvasót, s út közben magyarázta a táguló világegyetemet, meg a relativitás elméletét. Balázs a régi debreceni kollégiumról meg „Mindnyájunk Attilájáról” írt cikket, és nyilván ő rejtőzött a „Sándor Balázs” szerzői név mögött is. Domokos *Rózsa Sándor 48-a* címmel írt vezércikket, majd az 1948. április elsejei számban *Hiszen ez érdekes* címmel új tanulási módszert ismertetett. A módszer lényege diáktársunk „felfedezése”, a közös érdeklődésre építő közös tanulás, a közös élmény izgalma. A lap munkatársai között további kunszentmiklósi származású karácsonyisták bukkantak föl, mint például a későbbi könyvtáros, Kövendi Dénes és a muzeológus Dankó Imre.

Az 1948-as politikai fordulat a Varg(h)ákal együtt a többi Karácsony-tanítványt is eltüntette a lapból. Karácsony Sándornak a polgári Magyarország megeremtését célzó pedagógiai rendszere a '40-es évek végére káros utópiává degradálódott, az '50-es évek első felére üldözendővé, ellenségessé nyilvánított, de még 1956 után is bizalmatlanság

vette körül a tanítványait, meg akik követni próbálták őt. Ma már Karácsony Sándor-díj is van, de – Varga Domokos (2002d, 164. o.) rezignált szavaival – „...nincsen azért ő igazán benne a mai magyar pedagógiai közgondolkodásban”.

Varga Domokos pályája – megbicsaklástól kiteljesedésig

A pályakezdő író 1948 és 1958 közötti életútja folytonos hányódás remények és csalódások közt, – kissé hangzatos címkével – a *Szabad Néptől* a Gyűjtőfogházig. 1948-ban felségül vette Stolte Magdát, s míg sorra születtek a gyerekeik, őt elsodorta a politika. A mindenható pártlaptól a *Falurádió*hoz, onnan az *Irodalmi Újsághoz* került, szocialista termelési jelentéseket, élmunkás portrékat írt, miközben belül mind dermedtebb lélekkel élte meg a pártiktatúra országosan keserves következményeit. 1956-ban ott volt a Petőfi Kör vitáin, megélte a reményteli forradalmi napokat, novemberben részt vett az újpesti munkásgyűlésen, majd bebörtönözték. A mögötte maradt évtizedben messzire sodródott irodalomtól, pedagógiától, ám a két év fogság, meg a távoli család fájó hiánya íróvá avatta, kiszakította belőle a *Kutyafülűek* történeteit.

A hatvanas évek erdészkedéssel, kényszerű írói hallgatással, majd az újbóli megszólalással teltek. Szabadulása után hamar rálelt a pályáját végigkísérő legfőbb témára és legjellemzőbb hangra: egymás után kerültek ki írói műhelyéből a pedagógiai széppróza változatai – a *Kutyafülűektől* a *Népek kenyéréig*.

A megtalált téma és hang a továbbiakban is alapmotívuma marad, ez jellemzi a következő két évtized, a hetvenes-nyolcvanas évek pedagógiai tematikájú, bő tucatnyi művét is. Csak jelzésszerűen emelem ki most közülük a saját kamaszkorát vallomásos hangon fölidéző *Kamaszkrónikát*, az elidegenedő, elárvult világban a testvért a legnagyobb ajándéknak vélő *Kölyökkószolgotót*, meg a *Tisztelt családom...*-at, amelynek egyes darabjait az özvegy, Stolte Magda (*Vargáné*, 2006, 245. o.) „józanésszel megírt pedagógiai művek”-nek minősített – nem föltétlenül elismerő hangon.

Mindenféle értelemben a kiteljesedés időszaka Varga Domokos számára élete utolsó alkotó évtizede. A rendszerváltást követő kilencvenes években számos közéleti, művelődéspolitikai jelentőségű feladatot elvállalt, a nevelés dolgai iránti tartós vonzalma mégis megmaradt. Tovább erősödött, mélyült a „nemzet szolgálmestere” szerep iránti elkötelezettsége. Ez a kitartó ragaszkodás mutatkozott meg a kisdíjak számára írt, szerkesztett olvasókönyvekben, és a határon túli, nagyobb diákok számára írt történelemkönyvekben egyaránt. Ekkor született meg az *Ünnepeink* című, a nemzet új ünnepeihez szoktató, municiót adó, hiánypótló mű, valamint – mintegy pedagógiai hatyúdalokként – élete végső esztendeiben három további könyv. Ezek a Fekete György barátjával közösen írt *Mentálpedagógia* című speciális pedagógiai szakkönyv, a *Nem születünk szülőnek* című, gyakorlati alapú családpedagógiai esszégyűjtemény, végül 2001-ben *A magyarság rövid története* 3. része, amelyet a kolozsvári Lászlóffy Csabával közösen írtak. És akkor még nem is szoltunk az író utolsó évtizedének sok gonddal, de legalább annyi örömmel járó vállalkozásáról, a *Lyukasóra* című folyóirat sok fáradtsággal, törődéssel járó szerkesztéséről.¹⁰

Végül pedig ehhez a hiányos és célzottan vázlatos szemléhez hozzá kell fűzni legalább annyit, hogy nem valamiféle torzult értékítélet miatt maradtak ki az író remek szociográfiái, s a finnekkel vagy éppen Kunszentmiklóssal foglalkozó könyvei, s még jó néhány egyéb, kitűnő műve. Mivel itt és most az „abszolút pedagógus” Varga Domokost kerestük, ezért a szemlénk is csak a pedagógiai jellegű munkákra figyelhetett.¹¹

Szerep, stílus, hangnem, műfaj

Az írói életmű tematikus, műfaji csoportosítása, „szakozása” elsősorban a bibliográfusok, könyvtárosok dolga. Az egyszerű olvasó nélkülük is hamar rájön persze, hogy ennek az impozáns életműnek a java része érintkezik valamilyen szinten és formában a nevelés dolgaival, a pedagógia világával, a gyermeknevelés-növelés örök, nagy kérdéseitől a legapróbb részletekig elmenően. De az irodalmárok, könyvismertető szakemberek, kritikusok, esztéták körében is legfőlőbb eddig a tematikus érintkezésig terjed a (köz) megegyezés. A művek pontos és tárgyyszerű csoportosítását, besorolását tovább nehezíti Varga Domokos sajátos stílusa, amelyről ő maga több helyütt nyilatkozott úgy, hogy az bizony gyakran átlépi „az értekező és az elbeszélő próza törvényes határait”. Sőt József a Varga Domokossal készített interjújában az egyik kérdése fölvezetésekor azt állította a *Kutyafüülűektől a Tisztelt családom...*-ig terjedő könyvekről, hogy azok „a nevelési széppróza” sajátos közties műfajába tartozó írások” (Varga, 2002b, 175. o.). Valóban, ezek a szak- és a szépirodalom határvidékén lavírozó, esszerű munkák még a szakozó, besoroló könyvtárosoknak is sok fejfájást okoztak már, teszem hozzá magam, egykor volt kollégáim és mai utódaik nevében is.

Saját besorolási kísérletem alapjául elsősorban az író önreflexív megállapításai szolgálnak. Úgy próbálom meg – szerzői segítséggel – fölpackolni képzeletbeli könyvespolcainkra Varga Domokos életművének a neveléssel valamiképpen érintkező darabjait, hogy az 1964-ben kiadott *Ipiapacs* című regényt helyeztem a szépirodalom-polc közvetlen szomszédságába. Vagyis nem a kronológia okán került a polc egyik végére az író börtönévei után nyomtatásban elsőként megjelent könyve, hanem mert a műfaji meghatározást maga a szerző írta a könyv címe alá. „Ez a könyv valójában az én négy fiam története, őket helyeztem teljesen más környezetbe, s próbáltam elképzelni-végiggondolni, hogy apátlan-anyátlan árvákként hogyan viselkednének.” – írta az *Ipiapacs*-ról Varga Domokos (2002b, 171. o.).

Míg az *Ipiapacs* izzig-vérig „fiction”, nevelődési regény, addig az „igaz történetből” töltekező másik ifjúsági regénye, az ebesi nevelőotthon történetét bemutató *Fiúkfalva* a maga tényirodalmi háttérrel már egy fokkal közelebbről kerülgeti a nevelés-nevelődés egy izgalmas szegmensét, s állít emléket a *Valahol Európában* kallódó gyermeknemzedékének, meg az ő elkallódásunk ellenében élő pedagógus hősöknek.

A sort – „arccal a pedagógia felé” – a gyermekirodalmi ismeretterjesztő könyvekkel folytatom: a *Jó játék a fény, az árnyék*, a *Jó játék a víz, levegő*, a *Népek kenyeré*, az *Erdei esztendő* vagy a *Bábel tornya* már elszakad a (mese)irodalomtól, de nyelvében szépprózai eszközökkel is élve szólitja meg, miközben élvezettel és élvezhetően tanítja kis olvasóit. Itt következhetnek a sorban a természettudományos ismeretterjesztő célú képes gyermekenciklopédia, a *Kérdések könyve* darabjai, az *Ég és Föld* meg a *Rejtelmes világ*. Hozzájuk támaszkodik a Vekerdi Lászlóval közösen írt *A világ kereke*, amely az emberi művelődés történetét az ifjú olvasók elméjét próbára tevő, (el)gondolkodtató kérdések sorozatából kiindulva foglalja össze. Ennek a könyvnek a tartalmáért alighanem legalább annyira felel Vekerdi, mint amennyire a nyelve, stílusa Varga Domokosé. Az egyetlen hatalmas ívű, évezredek átívelő, izgalmas beszámoló a szó szűkebb értelmében nem is igazán ismeretterjesztő írás, miként a *Rejtelmes világ* vagy az *Ég és Föld* sem, mert „nem a részletekről szólnak, hanem a nagy egésről...”²⁵

Az eddigiek mellé helyezhetjük az elsősorban diákoknak szánt történelmi ismeretterjesztő könyveket. Ezek a *Magyarország virágzása és romlása*, az *Ős Napkelet*, az *Európa születése* (Vekerdi Lászlóval) meg a *Vér és arany* (Csaba Lászlóval), valamenynyien a *Képes történelem* sorozat darabjai. Róluk meg azt írta a szerző egy helyütt, hogy bennük mintegy időgépet kínál olvasóinak, 10-től 100 éves korig, hogy szálljanak be és röpjöjenek vele téren és időn át – vissza a múlt(ak)ba (Varga, 2002b, 174. o.). Az idő-

gép-metaphora szemléletesen érzékelteti a szerző történelemkönyveinek közvetlen, mesélő-elbeszélő hangnemét, stílusát.

A tanító szándékú könyvek után következzenek a módszertani előírások szerinti, „igazi” tankönyvek! Az író a pedagógia világán belül mindig különösen izgatták a kisgyermekes értelmi beilleszkedésének nehézségei az iskola világába. Nem véletlen, hogy elsősorban az alsós korosztálynak törekedett a kezébe adni a maga felfogása szerint legalkalmasabb olvasókönyveket. Az 1979-es, akkori reform tantervhez illeszkedően Csulák Mihállyal közösen írtak második olvasókönyvet, amelynek további tizenhat átdolgozott kiadása jelent meg a kilencvenes évek közepéig, s amelyből másfél-két évtizeden át tanultak olvasni, beszélni, gondolkodni a kisdíákok. A rendszerváltás környékén „nemzeti szolgálómesterként” indította útnak a Lázár Ervinnel közösen írt harmadikos és negyedik olvasókönyveket, majd Varga Domokos 1994-ben már egyedül, elkészítette – középpontjában a *János vitézzel* – az ötödikes irodalmi olvasókönyvet is. Ezeket a tankönyveket saját szavai szerint úgy állította össze, hogy azokból tanulva minél kevesebb gyerek morzsolódjon le, kallódjon el (*Varga*, 2002b, 174–175. o.). Ifjúkori történelemtanári álmait ébresztgette gazdag magyarságismeretével ötvözve az esszé értékű nemzettörténeti tankönyveiben. A ’90-es években született a *Mogyeriektől Mohácsig* és az *Emlékezzünk eleinkről*. A sort a határainkon kívül élő magyar diákok számára Lászlóffy Csabával közösen írt két tankönyv, *A magyarság rövid története* első és harmadik kötete zárta.

A kicsiknek és nagyobbaknak, a mindenkori nevelteknek szánt könyvek hosszú sorát kövessék polcunkon a felnőtteknek, a mindenkori nevelőknek írott munkák! Először is a családpedagógia témakörét szerteágazóan bebarangoló remek pedagógiai esszéi: a *Kutyafülűek*, a *Kölyökköstolgotó* és a *Kamaszkrónika*, illetve a kissé nehezebb című *Tisztelt családom*, -od, -ja..., majd a nagy ívű összegző válogatás, a *Nem születünk szülőknek*. Ennek az esszészorozatnak az egyik végletét az „inkább irodalom” *Kutyafülűek* elbeszélései jelentik, a másikat pedig az irodalmi esszé és az értekező próza stíluslemeit mesterien ötvöző két munkája, a gyermeknevelő *Tisztelt családom...* és a felnőtt nevelő *Nem születünk szülőknek*.

A szülők, nagyszülők neveli továbbképzését kövessék a pedagógusoknak szánt munkák! Iskolai, tantestületi, osztályfőnöki segédkönyvként vált hamar népszerűvé az érdekelt pedagógusok körében a rendszerváltás után „áthangszerelt” iskolai ünneprend megvalósítását szolgáló *Ünnepeink* című kötet, Varga Domokos szerkesztésében. Mellé teszünk két pedagógiai módszertani jellegű szakkönyvet. Mindkettőben társszerzőként szerepel az író. Előbb a legkisebb korosztály növelése érdekében a szülők nevelését célzó kötet jelent meg 1969-ben: *A 3–6 éves gyermek: a gyermek helye otthonában* című könyv társszerzői Tardos Anna és sógornője, Vargha Tamás felesége, Binét Ágnes voltak. Varga Domokos ebben az apák szerepéről írt a családi nevelésben. A másik kötet a felnőtt korosztály pedagógiájával foglalkozó, 1999-ben megjelent *Bevezetés a mentálpedagógiába* című, pedagógus-továbbképző szerepre ajánlott szakkönyv, amelyet a mentálpedagógus Fekete Györggyel közösen jegyeztek.²⁸

A szépirodalmi művektől induló polcunk túlsó végére helyezzük, a „vegytisztán” pedagógiai szakmunkák szomszédságába Varga Domokosnak a különböző, elsősorban módszertani szaklapokban megjelent számos cikkét, recenzióját és kritikáját. A *Tanító* 1992. októberi számában például személyesen mutatta be a legilletékesebbeknek a Nemzeti Tankönyvkiadónál megjelent harmadikos olvasókönyvét. Nem egyszerűen módszertani útmutatót írt (noha azt is), ezeken túl azonban fontos üzenetet fogalmazott meg a Karácsony Sándor-i pedagógián nevelkedett író-tankönyvszerző a maga pedagógiai tapasztalatairól, elveiről.

A magyar nyelv és irodalom szaktárgyi módszertani lapjában 1996 elején az általa szerkesztett *Lyukasóra* című folyóiratot kínálta – „nem az iskolában, hanem az iskolának

(is)”. Ugyanott, két számmal később *János vitéz éve* című írásában a szerző maga mutatja be a Nemzeti Tankönyvkiadó ötödikes olvasókönyvét. Az élményszerű, élményalapú irodalomtanítás az olvasásra rákapatás legbiztosabb eszköze – hangsúlyozta ismételten és sokadszorra a cikk (meg a tankönyv) szerzője.

A *Magyartanítás* 1997. évi 2. számában az Apáczai Kiadó ötödikes és hatodikos fogalmazási feladatgyűjteményeit bírálta meg Varga Domokos. Talált is bennük annyi hibát, amennyi már hangsúlyosan indokolta a kritika címét: *Fogalmazástanítás – veszélyes buktatókkal*. A bírálat lényege: egyrészt rosszul, hibásan tanít a gyűjtemény, másrészt a szerzője még a saját szövegeiben is gyakran rosszul, pongyolán fogalmaz (Varga, 1992, 1996a, 1996b, 1997).

A bukaresti *Közoktatás* című magyar nyelvű szakmai hetilap 2002/4-es számában, a *Tanárok Fóruma* rovatban jelent meg Varga Domokos és Fekete György közös cikke *Mentálpedagógiai gondolatok* címmel. Két számmal később ugyanott – poszthumusz írásként – *A kiskamaszok lelkivilága* olvasható Varga Domokostól. Noha a korábbi, közös könyvükből vett részletek másodközléséről van szó, újabb megjelenésük az író pedagógiai hattyúdala.

Varga Domokos pedagógiai természetrajza

Fiatalabb korában még a gyakorlati pedagógia is megkísértette olykor Varga Domokost. A soproni evangélikus liceumban különórákon tanította a finn nyelvet – maga is diákként. Debrecenben 1945–46-ban a dolgozók gimnáziumában természetrajzot tanított. Egy év múlva Pesten a MADISZ-os fiataloknak tartott irodalmi szemináriumokat és tanított népdalokat, de még a börtönévek után is, erdőmérnökként munkája mellett egy ideig erdész szakmunkástanulók számtan- és mértantanára volt. Nagyjából ennyi az ő direkt, többé-kevésbé formalizált pedagógiai gyakorlata. De a „benne szorult” tanárságról többször is vallott a különböző, vele készült beszélgetések során: „Valóban tanár szerettem volna lenni, de rossz tanár lettem volna, a tanterv ellen folyton lázadó, a szabadon szárnyaló gyermekkíváncsiságnak könnyen engedő, elkalandozó. Ezért jobb is tán, hogy könyvekkel nyitogatom a gyerekek esztét, szemét, s így élem ki a belém rekedt pedagógiai ambíciókat.” (Varga, 2002c, 137. o.) Nem lett a tanárságból semmi, mint ahogy az erdőmérnökségből se sok, írta le másutt, de őt világeletében mégis csak a pedagógia érdekelte igazán: „...hiszem és vallom, hogy én inkább vagyok pedagógus, mint író, [...] Elsősorban mindig pedagógiai szándékok, törekvések fűtöttek, amikor egyik vagy másik [...] könyvemhez hozzákezdttem.” – vallott írói törekvései hátteréről (Varga, 2002d, 162. o.).

Egyszerre és természetes módon tudott szülő és családpedagógus lenni, s akár a gyerekei otthoni tanulását is megszervezni. Különleges pedagógiai eseményei voltak ennek a szervező munkának a Varga-családban az érettségire készülő gyerekek fölkészítését célzó, szakértő vendégek bevonásával megszervezett „családi szabadegyetemek”. A saját gyerekeiből és a gyerekei barátaiból verbuválódott hallgatóságot áthatotta az „önkéntes vállalás” boldog tudata. Ajándékként fogták föl azt a tudást, amit az előadóktól kaptak. Ezek az alkalmak váltak a legfontosabb szakmai előzményeivé az író gyermek- és ifjúsági ismeretterjesztő munkáinak.³²

Nevelési alapelveit, gondolkodását illetően Varga Domokos is Karácsony Sándor köpönyegéből bújt ki. pedagógiai felfogását, a nevelésről, tanításról vallott nézeteit át-meg átszövi a Karácsony Sándor-i, erősen gyakorlatorientált nevelésmélet. Írásaiban a nehéz évtizedekben is bűvópatakként bukkantak elő szeretett mestere tanításai. Ennek a tanításnak fontos kulcsfogalmai Varga Domokos munkásságában többek között a szeretetre és empátiára építő pedagógia hatékonysága, az egyoldalúan ismeretközlő, a világot

tantárgyakra szabdaló, a nagy egészet megragadni képtelen, a gyerek előzetes ismereteit negligáló tanítási rendszer kritikája, a (nagy)család belső, kohéziós nevelőereje stb.

Pedagógiai szemléletnek leglényegesebb elemeit összegezte az a két, korábban készült interjú, amelyeket a *Víg játék – végjáték* című, az élettől búcsúzó kötetében fontosnak tartott újra közölni (Varga, 2002a). Bozóky Évával még 1974-ben beszélgetett az író, Vég Katalinnal pedig 1999-ben, de a pedagógiai hitvallását meglevenítő szavak, mondatok, gondolatok negyedszázadot átívelően összecsengenek.

Az iskola elsődleges feladata, egyben a szülő dolga is az, hogy a megismerés folyamatában a természetes gyermeki kíváncsiságot felkeltse és ébren tartsa, ennek érdekében pedig érje el azt, hogy élmény és tudás minél inkább összetartozzon a világot megismerő gyermekben. Mert a gyerek alapélménye a világhoz való érzelmi kötődése, ez „szítja” leginkább a tudásszomját.

De az iskola alig épít a gyerekek „hozott” tapasztalataira, ismereteire, meg az anyanyelvi szintjére, illetve annak természetes fejlődőképességére. Ezek helyett kap a gyerek az iskolában egy „álnyelven”, előre gyártott nyelvi formulákban megfogalmazott „tudománypárlatot”, így többnyire tőle idegen dolgok szajkózására kényszerül – „szájába nem illő mondatokkal”. Mindezek helyett: a diákot segíteni kellene a fogalmak tisztázásában, az összefüggések megértésében, a kérdések föltevésében, a kételyek kimondásában, egyszóval az önálló gondolkodásban. „Annyit ér az iskola, amennyit ezen a téren elér.” – vallja Varga Domokos.

Karácsony Sándorra névvel is hivatkozva így árnyalja, egészíti ki az előbbieket: nem szabad az iskolának a tananyagban a világot részekre szabdalni, az egészet kell látni, láttatni. A kisgyerek még természetes módon él benne a maga teljességében, ismeri fel és meg annak összefüggéseit, csakhogy a rossz iskola leszoktatja erről a képességéről. Az iskolának a gyerek fejében tovább kellene fejlesztenie, erősítenie azt a rendszert, „amely a tudást szervessé és maradandóvá teheti”. Ki kellene épülnie a gyerek gondolkodásában egy térbeli, időbeli, logikai hálónak, ahol mindig a már meglévő ismerethez kötődnek az új dolgok, hogy az újat is el lehessen helyezni a meglévő ismeretek között, s az újak értelmét a többihez képest lehessen tisztázni. Ez az iskola, a pedagógus alapfeladata is lenne, de az iskolának, a pedagógusnak ez nem mindig sikerül, mert az iskola mással próbálkozik. Ám ez a „más” rossz út, mert teljes rendszert „nem lehet szőröstül-bőröstül átplántálni az egyik emberi fejből a másikba.” (Varga, 2002c, 137–139., 141–143. o., 2002, 150–151. o.)

Az író az iskolai „álnyelven” megfogalmazott „tudománypárlat” ártalmas voltát részletekbe menően tovább árnyalta a módszertani folyóiratokban megjelenő cikkeiben. A kisgyermek, az iskolakezdők korosztálya furcsa, olykor gyötrő kettősségként éli meg a kényszerű átmenetet a már kiválóan működő szóbeliségéből a még dőcögő, primitívebb szintű írásbeliségbe, az írás-olvasás „tudományának” elsajátításakor a gyerekekben fölmerülő fogas kérdésekbe, hiányérzetbe. Pedig minderre akad alkalmas orvosság! A „gyermeknyelv” meg az „iskolanyelv” értelemgyötrő, hiányérzetet generáló kettősségével szemben a tanulók kérdéseire a jó válaszokat az ügyes tanító segíthet megadni, hogy olvasásra, élményszerű olvasásra kaphatja a gyereket.

Persze az sem mindegy, mit olvas a kisdíák, s ez már a tankönyv szerzőjének felelőssége. A szövegválogatásban olyan irodalmi értékek élvezzenek elsőséget, amelyek által oldódni képes „az iskolán belüli és kívüli világ kettőssége”, hogy – Adyval szólva – minél inkább „élet zengje be az iskolát”, s hogy ezzel együtt az élet is „derűs iskola” legyen. Mert a gyerekek sokfélék, s mindnek keresni kell a kulcsot az eszéhez-szívéhez... (Varga, 1992, 11–13. o.)

Az irodalommal való találkozás, érzelmi összehangolódás elemi élményét semmi más nem pótolhatja, hangsúlyozza másutt Varga Domokos (1996b), aki ezért annak örül leginkább, hogy több tanító panaszkodott már: a gyerekek „előre olvasnak” az ő olvasókönyveiből.

Hogy világosabb legyen, mire gondol az író a gyermeknyelv – iskolanyelv kettősségét főlemlegetve, egy gyerekkori élményét idézi föl. „Tizenkét-tizenhárom éves lehettem. IV. Béláról írtunk dolgozatot. Jőmagam ezzel fejeztem be: 'Méltán nevezzük Magyarországot második megalapítójának.' Aztán újra elolvastam ezt az utolsó mondatot, s egyszerre nagyon távolinak, idegennek éreztem magamtól. Sőt hazugnak, szégyenletesnek. Ezt a szót: *méltán* – élőbeszédben én soha nem használtam. Nem hallottam a családban sem, az egész városban sem senkitől. Néztem, csak néztem, mit is írtam le, s valami undorféle jött fel a torkomon. S ez volt talán az a pillanat, amikor eldőlt: egyszer még író lehet belőlem, annyira viszolygok a hamis, a hazug, a nem a saját lelkemből fakadó szavaktól, megfogalmazásoktól. Ma már le tudom írni – a maga helyén –, hogy *méltán*. Sok mindent le tudok írni, ami régen – gyerek- és ifjúkoromban – nem tartozott szó- és kifejezéskincsemhez. Az őszinte stílus befo gadásra és fejlődésre képes. Természetesen mindig összhangban a személyiség fejlődésével. De a hamis stílusra kényszerült gyerekek stílusa úgy »fejlődik«, hogy megzavarodik. Főleg az írott nyelve, de többé-kevésbé az élőbeszéde is. Általános iskolánk felső tagozatában már-már tömegesnek mutakozó jelenség ez, mondhatnám, népbetegség, amely a felnőtt korra is kiható, tartós károsodást okoz.” (Varga, 1997)

Az iskolakezdő kisgyermek sorsa, iskolai hányattatásai mellett permanens szívügye Varga Domokosnak a nagycsalád nevelőereje, életképessége. A sokgyermekes családok előnyei mellett érvelő író egyik kulcsmondata: „Hét gyereknek te parancsolsz, egy gyerek neked parancsol.” A kis vagy csonka (nukleáris) családot többnyire a gyerek uralja. A mai gyerekek egyre többet kívánnak anyagiakban is, de törődésben, nevelésben is, igénylik a közös játékot, az együtt nevelést, a család mint társaság pedig különleges nevelő-növelő erő. Sok egyke gyerek szomorú, keresné a testvéreit, de nem leli. Pedig fontos a testvér, mert egyszerre támasz és vetélytárs, és mindkettőre szükség is van a harmonikus nevelődéshez. A több testvér pedig még jobb ebből a szempontból. Ráadásul a köztudat szerint a családban a szülők nevelik a gyerekeket. Valójában: a családi közösség neveli – több-kevesebb sikerrel – a szülőket is, a gyerekeket is. A család tagjai szerencsés esetben egymásra hangolódnak, s termékeny érzelmi-szellemi-erkölcsi kapcsolatba lépnek. Még szerencsésebb esetben ez a termékeny kapcsolat a serdülőkor éveiben is kitart a szülők és a gyerekek között.

Az is igaz viszont, hogy a közösségi kontroll 19. századi kimúlását követően a nukleáris vagy csökött, csonka családok megjelenésével ez utóbbiak szerepe napjainkra mind inkább fölértékelődött, mert még ezek is jobbakként, mint a semmilyen (nem létező) családok. Még akkor is igaz ez az állítás, ha ezeknek a csonka családoknak egy részében már megjelenhet a „mérgező pedagógia”, vagyis a család – egyes tagjai révén – akár durván negatív szerepet is betölthet ma már a gyermek nevelődésében (Varga és Fekete, 2002, 15. o.).

Szülők, magatokon kezdjétek gyermekeitek nevelését! – üzeni minden érdekeltnek Varga Domokos. „Ahhoz, hogy igazán nevelni tudjuk őket, az kell, hogy ők is megneveljenek bennünket.” Az író apa, nagypapa töprengései nem csupán a tapasztalatoktól a tanulságokig vezető út stációi: a megfogalmazott tanulságoktól az új tapasztalatokig terjedő intervallumot is kitöltik. „A drága jó szülők [...] minden tőlük telhetőt megcselekedhetnek a gyerekeikért, többé-kevésbé még akkor is mindig bizonytalan marad a végeredmény. A nevelés már csak ilyen: vagy sikerül, vagy nem.”

Szülők, magatokon kezdjétek gyermekeitek nevelését! – üzeni minden érdekeltnék Varga Domokos. „Ahhoz, hogy igazán nevelni tudjuk őket, az kell, hogy ők is megneveljenek bennünket.” Az író apa, nagypapa töprengései nem csupán a tapasztalatoktól a tanulságokig vezető út stációi: a megfogalmazott tanulságoktól az új tapasztalatokig terjedő intervallumot is kitöltik. „A drága jó szülők [...] minden tőlük telhetőt megcselekedhetnek a gyerekeikért, többé-kevésbé még akkor is mindig bizonytalan marad a végeredmény. A nevelés már csak ilyen: vagy sikerül, vagy nem.” (Varga, 1999b)

Az író „családkönyveinek” olvasásakor lépten-nyomon abba a felismerésbe ütközünk, hogy miközben a szerző a maga tapasztalataiból levonja a maga tanulságait, rendre érzékelteti, hogy akár a családon kívüli világ hatásai, akár a család belső mikrovilágának kapcsolatai sokkal bonyolultabbak és változatosabbak annál, hogysem a tapasztalatokból leszűrt tanulságok kő táblába véshető nevelési axiómákká, általános érvényű tantételekké válhatnának.

Summa: pedagógus volt-e Varga Domokos?

Kiss Endrének (é. n.) az édesapjáról, Kiss Árpádról mondott szavai Varga Domokosra szintén bizvást illenek: „a szellem problémáival foglalkozó szabad ember...” volt.

De akár a scientia, akár az ars paedagogica jelentéstartománya felől közelítjük meg az életművét, elsődlegesen (szép)írói életművet szemlélhetünk. Doktriner szörszálhasogatással tehát csakis oda érkezhetünk vissza, ahonnan elindultunk: szorosan véve nem volt pedagógus Varga Domokos. Viszont maga volt, teljes személyiségével és szinte a teljes írói munkásságával, a homo paedagogicus. A lényéből korlátatlanul áradó nevelői furor a célközönséget illetően nem ismert korosztályi határokat. Kisóvodásoktól az aggastyánokig bárkit meg akart és meg is tudott szólítani, és mindenkihez volt is nevelő-tanító szava. Műveivel a világegészből kiindulva világképet tanított és világlátásra nevelt – mindig néppen-nemzetben gondolkodva, cselekedve.

Varga Domokos, az író abszolút pedagógus volt.

Irodalomjegyzék

Karácsony Sándor (1939): *A magyar észjárás és közoktatástügyünk reformja*. Budapest.

Karácsony Sándor (1941): *A könyvek lelke, irodalmi nevelés*. Budapest.

Karácsony Sándor (1941–43): *A társaslélek felső határa és a transzcendensre nevelés*. I–II. Budapest.

Karácsony Sándor (1942): *Ocsúdó magyarság*. Budapest.

Karácsony Sándor (1945): *A magyar demokrácia*. Budapest.

Karácsony Sándor (1946): *Magyar ifjúság*. Budapest.

Karácsony Sándor (1947): *Magyar béke*. Budapest.

Kiss Endre (é. n.): *Kiss Árpád szellemi arculatának meghatározásához (1999–2009)*. 2014. 01. 03-i megtekintés, <http://www.pointernet.pds.hu/kissendre/magyarfilozofia/20100810023939446000000764.html>

Varga Domokos (1971a): Vallomás a félistenek gyarló voltáról. In: *Kamaszkrónika (Vallomások és tündések)*. Kossuth Kiadó, Budapest.

Varga Domokos (1971b): Vallomás az iskolamérgezésről. In: uő: *Kamaszkrónika (Vallomások és tündések)*. Kossuth Kiadó, Budapest.

Varga Domokos (1971c): Vallomás a fejlődés fokairól. In: uő: *Kamaszkrónika (Vallomások és tündések)*. Kossuth Kiadó, Budapest.

Varga Domokos (1992): Egy harmadikos olvasókönyvről. *Tanító*, 8. 11–13.

Varga Domokos (1996a): Lyukasóra – nem az iskolában, hanem az iskolának (is). *Módszertani lapok. Magyar*, 1. sz.

Varga Domokos (1996b): János vitéz éve. *Módszertani lapok. Magyar*, 3. sz.

Varga Domokos (1997): Fogalmazástanítás – veszélyes buktatókkal. *Magyaritanítás*, 2. sz.

Varga Domokos (1999a): Egy kétszáz éves magyar értelmiségi család. Riporter: Albert Zsuzsa. *Forrás*, 31. 12. sz. 88–96.

Varga Domokos (1999b): *Nem születünk szülőnek. Tapasztalatok, tanulások, töprengések*. Hét Krajcár, Budapest.

Varga Domokos (2002a): *Víg játék – végjáték*. Hét Krajcár Kiadó, Budapest.

Varga Domokos (2002b): Pályatévesztőből pályamegtaláló. Beszélgetés Sébor Józseffel. In: uő: *Víg játék – végjáték*. Hét Krajcár Kiadó, Budapest.

Varga Domokos (2002c): Vallomás és tanítás. Beszélgetés Bozóky Évával. In: uő: *Víg játék – végjáték*. Hét Krajcár Kiadó, Budapest.

Varga Domokos (2002d): Nem lehet a világot részekre szabdalni. Beszélgetés Vég Katalinnal az Alternatív

Pedagógusképző Műhelyben. In: uő: *Víg játék – végjáték*. Hét Krajcár Kiadó, Budapest.

Varga Domokos és Fekete György (2002): Mentálpedagógiai gondolatok. *Közoktatás*, 4. sz. 15.

Varga Domokosné (2006): *Merre jársz most, Dombikám?* Nyitott Könyvműhely, Budapest.

Vargha Zoltán, Görzsönyi (1912): *A Szemerjai Szász család*. Stief Nyomda, Kolozsvár.

Vargha Zoltán, Görzsönyi (1913): *A görzsönyi Vargha család története*. Bíró-Schwarz Nyomda, Budapest.

Vargha Zoltán, Görzsönyi (1916): *A zsarolyáni és mándi, illetve zsarolyáni Márton-család (a Kerepeczi Kerepeczy-család ismeretlen ága) története*. Franklin Nyomda, Budapest.

Jegyzetek

¹ A Magyar Pedagógiai Társaság Kiss Árpád Műhelyének 2013. december 10-i műhelybeszélgetésén elhangzott vitaindító előadás szerkesztett változata. Az 'abszolút pedagógus' Varg(h)a-fivérek közül Tamást Dancs Gábor matematikus, Balázst Kriston Vizi József mutatta be.

² 1970-ben kunszentmiklósi tanácsai művelődési felügyelőként kaptam a feladatot, hogy hívjam meg Varga Domokost író-olvasó találkozóra. Domokos szabadulása óta a helyi vezetés hivatalos kapcsolatot nem tartott fenn a Varg(h)a-fivérekkel, de a sikeres találkozó után „legitimálódott” ez a viszony. Az eseményhez kötődik a barátsággá erősödő személyes kapcsolatunk kezdete is.

³ A család hagyományosan „gh”-val (Vargha) írta a nevét, kivéve Tamást és Domokost. Ők ifjú felnőttként következetesen „h” nélkül (Varga) használták a nevüket. Írásomban magam is következetesen használom a kétféle írásmódot, attól függően, hogy ki(k)ről van éppen szó.

⁴ Vargha Gyula testvérbátyja, a családtörténész Görzsönyi Vargha Zoltán (1912, 1913, 1916) megírta a Márton, Szász és Vargha-családok történetét. (Ifjabb Szász Károly egyébként megelőzte az unokáját, Vargha Tamást a szentmiklósi papságban, ugyanis 1857-től 1863-ig a felső-kiskunsági mezőváros gyülekezetben szolgált.)

⁵ Például: *Varga*, 2002b, 167. o. Itt külön is szól az író Mészöly Dezsőről, Mészöly Gedeon nyelvészprofesz-

szor fiáról, aki szintén unokatestvéré volt. A három későbbi irodalmár, Mészöly Dezső, Vargha Balázs és Varga Domokos között kialakult szoros szakmai kapcsolat gyermekkorukban alapozódott meg.

⁶ A Vargha-testvérek középiskolai tanulmányairól lásd a Kunszentmiklósi Református Gimnázium aktuális évkönyveit az 1930-as, '40-es évekből. Varga Domokosnak ifjú Kövendi Dénes, a későbbi „karácsonyista” könyvtáros mellett osztálytársa volt többek között Szalay László, a neves biofizikus, szegedi egyetemi tanár, valamint a sokszoros válogatott, olimpiai bronzérmes és Európa-bajnok atléta, Csányi György.

⁷ Karácsony Sándor (1891–1952) pedagógus, egyetemi tanár. I. világháborús hadirokkant, 1918-ban Budapesten szerzett egyetemi diplomát. A két világháború közt előbb középiskolai tanár, majd az MTA szótári bizottságának munkatársa. 1942-től 1951-ig a debreceni egyetem bölcsészkarán a pedagógia tanára. Országos cserkészvezető, az Erő című ifjúsági lap szerkesztője. A II. világháború után az új, polgári Magyarország megteremtéséért dolgozott, de a politikai fordulat éve (1948) után félreállították. Pedagógiai-filozófiai rendszere máig hatóan érvényes, eredeti gondolatokat tartalmaz. Főbb művei: Karácsony, 1939, 1941, 1941–43, 1942, 1945, 1946, 1947 stb.

Balogh Mihály

könyvtáros, Kunszentmiklós